

VPLIV EPIDEMIJE COVID-19 NA DIAGNOSTIKO IN ZDRAVLJENJE RAKA

Vesna Zadnik, Ana Mihor, Sonja Tomšič, Tina Žagar, Nika Bric, Katarina Lokar

POVZETEK: V prvem valu epidemije COVID-19 so bile v Sloveniji z odlokom vlade ustavljene vse ne nujne zdravstvene storitve, medtem ko je bila onkološka dejavnost navedena kot izjema. Ker je obvladovanje raka odvisno tudi od drugih zdravstvenih storitev in ker se je med epidemijo vedenje ljudi predvidoma spremenilo, smo analizirali, ali je epidemija COVID-19 vplivala na diagnostiko in zdravljenje raka v Sloveniji. V analizi smo uporabili podatke Registra raka republike Slovenije, sistema e-Napotnica in administrativnih virov Onkološkega inštituta Ljubljana. Ugotavljamo, da se je število prijav v Register raka, število napotitev na onkološko obravnavo ter število diagnostičnih in kurativnih pregledov zmanjšalo za približno tretjino. Vzrokov za zamik ne poznamo, verjetno pa so povezani s spremenjenim vedenjem bolnikov (spremembe v iskanju zdravstvene pomoči), prepričanji in praksami zdravnikov in/ali z upravljanjem zdravstvenega sistema v času epidemije.

Ključne besede: rak, COVID-19, zamik v diagnozi, prilagoditev zdravljenja

UVOD

V Sloveniji letno na novo zbolijo za rakom več kot 15.000 Slovencev in Slovenek, več kot 6.000 pa jih zaradi raka umre. Od danes rojenih otrok bosta do 75. leta starosti za rakom zbolela predvidoma eden od dveh dečkov in ena od treh deklic. Danes živi med nami več kot 110.000 oseb z diagnozo raka (1). Tako je rak danes prvi zdravstveni problem naše družbe.

Podatki o novih primerih raka (o incidenci, preživetju in prevalenci), ki jih zbiramo v Registru raka, so osnova za ocenjevanje bremena rakavih bolezni v državi. Pomembni so za načrtovanje in ocenjevanje državnega programa obvladovanja raka na področju primarne in sekundarne preventive, diagnostike, zdravljenja in rehabilitacije, za načrtovanje zmogljivosti in sredstev, ki so potrebni za obvladovanje rakavih bolezni. Pri raku v osnovi

velja, da je izid zdravljenja boljši, v kolikor je diagnoza postavljena v čim zgodnejši fazi, v kolikor se ustrezna terapija začne čim prej in v kolikor je obravnava celostna.

V začetku leta 2020 smo bili tako v Sloveniji kot v številnih državah po svetu priča izrednim dogodkom, ki so sledili širjenju novega koronavirusa SARS-CoV-2 in razglasitvi pandemije zaradi pojava covid-19. Pandemija covid-19 je otežila dostop do zdravstvenih storitev in zmanjšala njeno uporabo po vsem svetu. V Sloveniji je bila epidemija prvič uradno razglašena od sredine marca do sredine maja 2020. Z odlokom vlade so bile ustavljene vse ne nujne zdravstvene storitve, medtem ko je bila onkološka dejavnost navedena kot izjema (2). Ker je obvladovanje raka odvisno tudi od drugih zdravstvenih storitev in ker se je med epidemijo vedenje ljudi predvidoma spremenilo, smo analizirali, ali je epidemija COVID-19 vplivala na diagnostiko in zdravljenje raka v Sloveniji (3).

METODE

Populacijski registri raka, združeni v Mednarodno zvezo registrov raka, so se v času pandemije COVID-19 povezali s ciljem priprave kazalnikov vpliva covid-19 na onkološko zdravstveno varstvo. Stanje lahko sproti spremljajo le tisti registri, kjer imajo na nacionalni ravni vzpostavljene elektronske poti za pridobivanje in analizo podatkov. Ponosni smo, da z našim registrom Slovenci spadamo med redke evropske in svetovne registre, ki lahko kratkoročne ocene vpliva epidemije vrednotimo že med ali takoj po epidemiji (4).

Skladno s cilji Državnega programa obvladovanja raka smo v letu 2019 začeli uvajati t. i. aktivno registracijo – bolnišnice v svojih informacijskih sistemih pripravijo in Registru raka posredujejo seznam bolnikov, ustreznih za registracijo, vse podatke o bolezni in obravnavi za te bolnike pa zbira in beleži usposobljeno osebje Registra raka, z neposrednim dostopom do popisov pri izvajalcih. Tako je pasivno poročanje prek Prijavnic ukinjeno, osebje v bolnišnicah je razbremenjeno poročanja, kakovostni podatki pa so Registru raka in vsem njegovim uporabnikom na voljo bolj ažurno (5).

Aktivna registracija in ustaljeni postopki dela nam v času epidemije COVID-19 omogočajo tudi sprotno spremljanje vpliva ukrepov ob epidemiji na slovensko onkologijo. Tako smo že pred zaključkom epidemije prikazali zamik v onkološki diagnostiki v času epidemije. Skupaj z Nizozemci in Norvežani smo bili Slovenci v tistem obdobju edini, ki smo poznali konkretne številke. Rutinske podatke za obdobje od novembra 2019 do maja 2020 smo analizirali iz treh virov:

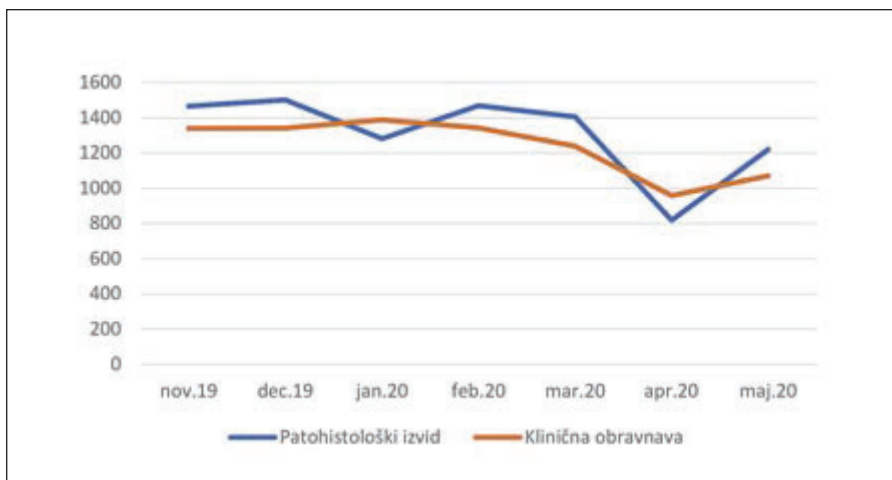
1. iz podatkov Registra raka Republike Slovenije smo analizirali prijavnice rakave bolezni iz patohistoloških izvidov in klinične obravnave, prispele iz Onkološkega inštituta Ljubljana (OIL) in UKC Maribor;
2. iz sistema e-Napotnica smo analizirali podatke o vseh napotnicah v Sloveniji, izdanih za onkološke storitve, stratificirano po vrsti zdravstvene dejavnosti;
3. iz administrativnih virov OIL smo analizirali podatke o številu ambulantnih obiskov glede na vrsto obiska in o številu opravljenih diagnostičnih slikovnih preiskav.

REZULTATI

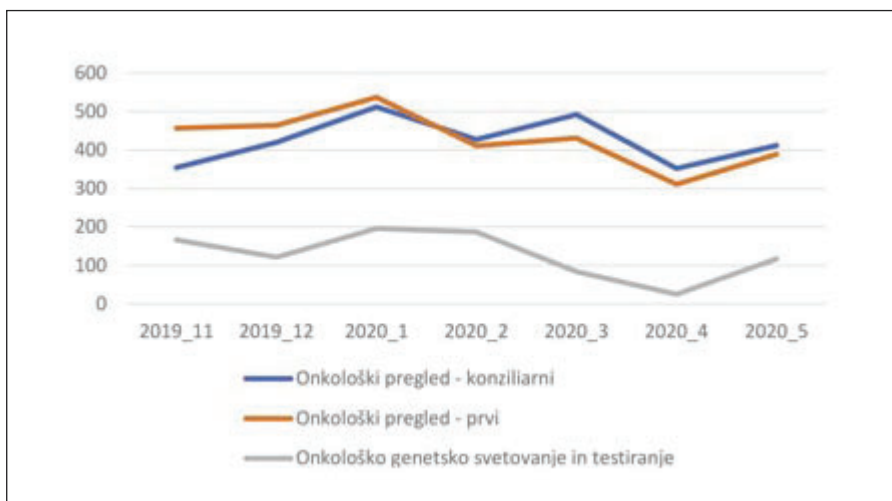
V primerjavi s povprečjem od novembra 2019 do februarja 2020 je bilo aprila 2020 43 % in 29 % manj registriranih prijavnic rakave bolezni iz patohistoloških izvidov in klinične obravnave (Slika 1).

Zmanjšale so se tudi napotitve na onkološke preglede: za 33 %, 46 % in 85 % je bilo manj napotitev na prvi onkološki pregled, kontrolni onkološki pregled in genetsko svetovanje (Slika 2).

Dodatno ugotavljamo, da smo na Onkološkem inštitutu Ljubljana zabeležili 19 % (53 %), 43 % (72 %) in 20 % (21 %) manj prvih (in kontrolnih) ambulantnih obiskov na sektorju za radioterapijo, kirurgijo in internistično onkologijo ter 48 %, 76 % in 42 % manj opravljenih rentgenskih, mamografskih in ultrazvočnih preiskav na OIL, v tem vrstnem redu. Število opravljenih CT in MRI preiskav ni bilo znižano.

Slika 1. Število prijav v Register raka iz Onkološkega inštituta Ljubljana in UKC Maribor med novembrom 2019 in majem 2020.

Slika 2. Število napotitev na prve in konziliarne onkološke preglede ter napotitev na onkološko genetsko svetovanje in testiranje med novembrom 2019 in majem 2020.

ZAKLJUČEK

Pomemben upad prvih napotitev na onkološke storitve, prvih ambulantnih obiskov in opravljenih slikovnih preiskav na OIL ter prijavnice rakave bolezni v aprilu 2020 nakazuje na možnost zamika pri diagnozi raka za nekatere bolnike v času prvega porasta okužb s SARS-CoV-2 v Sloveniji. Vzrokov za zamik ne poznamo, verjetno pa so povezani s spremenjenim vedenjem bolnikov (spremembe v iskanju zdravstvene pomoči), prepričanji in praksami zdravnikov in/ali z upravljanjem zdravstvenega sistema v času epidemije. Upad kontrolnih napotitev in kontrolnih ambulantnih obiskov je najverjetneje odraz tega, da je OIL za obdobje od enega do dveh mesecev prestavil ne nujne preglede bolnikov, naročenih za spremljanje po zaključenem zdravljenju.

Kakšen bo vpliv na dolgoročne kazalnike bremena raka, kot je preživetje bolnikov ali razporeditev stadijev ob diagnozi, bomo realno lahko vrednotili šele na daljši rok, ko se bo tudi videlo, kako hitro bomo zaostanke na vseh nivojih sistema uspeli nadoknaditi v času manj strogih ukrepov. Tovrstne raziskave in projekti so v Sloveniji in po svetu že vzpostavljeni in slovenski Register raka bo v njih aktivno sodeloval.

LITERATURA

1. Zadnik V., Gašljević G., Hočevar M., Ivanuš U., Jarm K., Pompe-Kirn V. et al, eds. Rak v Sloveniji 2016. Ljubljana: Onkološki inštitut Ljubljana, Epidemiologija in register raka, Register raka Republike Slovenije, 2019.
2. Odlok o začasnih ukrepih na področju zdravstvene dejavnosti zaradi zaježitve in obvladovanja epidemije COVID-19. Uradni list Republike Slovenije; 32/20.
3. Zadnik V., Mihor A., Tomšič S., Žagar T., Bric N., Lokar K. et al. Impact of COVID-19 on cancer diagnosis and management in Slovenia: preliminary results. *Radiol Oncol* 2020. 29; 54: 329–34.
4. Duratović Konjević A., Škrbec V., Tomšič S., Lokar K., Bric N., Zadnik V. 70 let Registra raka Republike Slovenije: Znanje, kakovost, uporabnost. Ljubljana: Onkološki inštitut Ljubljana, Epidemiologija in register raka, Register raka Republike Slovenije, 2020.
5. Ministrstvo za zdravje Republike Slovenije. Državni program obvladovanja raka 2017–2021. Ljubljana: MZRS, 2017.